

'De bouwnijverheid is ten zeerste gediend met een objectieve voorlichting'

P. Collette is doctoraalstudent kunstgeschiedenis en economie aan de Rijksuniversiteit te Groningen.

Meteen na het begin van de Tweede Wereldoorlog worden plannen gemaakt om de wederopbouw van Nederland actief ter hand te nemen. Daartoe zou de grote discrepantie tussen vraag en aanbod op de bouwmarkt die reeds vóór de oorlog bestond en door bombardementen nog werd vergroot, opgeheven moeten worden. Om met de schaarse middelen uit de voeten te kunnen wordt een systematische aanpak van de wederopbouw noodzakelijk geacht. Samenwerking, normalisatie en verhoging van de kwantiteit en kwaliteit van gegevens ten behoeve van de bedrijfsvoering zijn daarbij sleuteltermen. De oprichting van het vakblad BOUW en de stichtingen Bureau Documentatie Bouwwezen, Ratiobouw en Bouwcentrum die momenteel alle onder de ene vlag van het Bouwcentrum varen, moet in dat licht worden gezien. Een beeld van de jaren '40-'45'.

Dr. ir. J. A. Ringers, Algemeen Gemachtigde voor den Wederopbouw en voor de Bouwnijverheid in het bezette Nederlandsche gebied. (Historisch archief Bouwcentrum Rotterdam.)

Na de vlucht van de ministers met een kleine ambtelijke staf en van de koninklijke familie naar Engeland op 13 mei 1940, blijven generaal Winkelman, de opperbevelhebber van de Nederlandse land- en zeemacht, als drager van het regeringsgezag en de secretarissen-generaal als waarnemende hoofden van hun departementen achter. Winkelman creëert een nieuwe overheidsfunctie, het regeringscommissariaat. In deze functie stelt hij drie personen aan, die zich met die zaken gaan bezighouden welke door het oorlogsgeweld dringend zijn geworden, maar binnen de bestaande ministeriële organisatiestructuur niet de vereiste aandacht kunnen krijgen.

Tot 'Regeringscommissaris voor het herstel van het verkeerswezen, de drooglegging van onderverzektingen, den wederopbouw van steden, dorpen en gebouwen, en al hetgeen daarmede samenhangt' wordt dr. ir. J. A. Ringers benoemd (17 mei 1940). Later wordt zijn ambtelijke titel om praktische redenen gewijzigd in Algemeen Gemachtigde voor den Wederopbouw (19 oktober 1940) en vervolgens uitgebreid tot Algemeen Gemachtigde voor den Wederopbouw en voor de Bouwnijverheid in het bezette Nederlandsche gebied (23 december 1940). Met schier onbeperkte bevoegdheden in handen wordt de wederopbouw onder zijn stuwende leiding ingezet.

Samenwerking

Op 21 februari 1941 installeert Ringers ad hoc de Adviescommissie Bouwnijverheid die onder voorzitterschap van ir. J. C. Keller, ambtenaar op het Algemeen Secretariaat van zijn Wederopbouwdienst, hem moet helpen de efficiëntie van de bouwnijverheid te vergroten, zodat 'zoo goed mogelijk' bereikt kan worden 'dat uit de samenwerking van alle krachten die in de bouwnijverheid werkzaam zijn een zoo groot mogelijk voordeel ontstaat voor onze volksgemeenschap'².

Op voorstel van de adviescommissie wordt het Bureau Algemeen Bouwplan opgericht, dat in een periode van vijftien maanden een schema ter regulering van de bouwconjunctuur dient op te stellen. Onder leiding van ir. G. P. Nijhoff en ir. J. W. A. M. Vetter worden gedurende anderhalf jaar statistische gegevens over de bouwnijverheid verzameld en wordt de relatieve betekenis van deze nijverheidstak voor het economische leven in Nederland vastgelegd. De belangrijkste bevinding van het bu-

reau is, dat na de oorlog een bouwprogramma van minstens vijf à tien jaar noodzakelijk en daarna wenselijk is. De betekenis van dit bureau is hierin gelegen, dat het de uitdrukking is van een nieuwe, duurzame houding van de rijksoverheid tegenover het bouwwezen. Het duidt de erkenning aan van de noodzaak om de problemen in deze belangrijke bedrijfstak, die vóór de oorlog, zelfs ten tijde van de crisis in de jaren dertig, niet onderkend worden, te bestuderen. De rijksoverheid ervaart bij de wederopbouw nadrukkelijk de waarde van het voortdurend kunnen beschikken over behoorlijke kwantitatieve en kwalitatieve gegevens om de bouwnijverheid op gang te brengen en te houden. Veel verder dan genoemde werkzaamheden en conclusie komt het bureau echter niet, want op 1 juli 1942 kondigen de Duitse overheersers een algeheel bouwverbod af. Daarna valt er volgens hen niets meer te bouwen en dus ook niets meer te plannen.

Geen Nachkriegsplanung

Inmiddels zijn elders in Nederland activiteiten ondernomen om op organisatorisch gebied tot samenwerking tussen ondernemingen te komen. Een voorzet die de secretaris-generaal van Handel, Nijverheid en Scheepvaart en de gezamenlijke Kamers van Koophandel en Fabrieken hiertoe geven met de oprichting van het Nationaal Comité voor Economische Samenwerking op 1 juli 1940 wordt door de Duitse bezetters al snel met enigszins andere bedoelingen overgenomen. Dit leidt tot de oprichting van de Raad voor het Bedrijfsleven, officieus de Organisatie Woltersom of de Woltersomse Bedrijfsorganisatie geheten, waardoor het Nederlandse bedrijfsleven verplicht en horizontaal wordt geïntegreerd³. De Raad omvat een aantal hoofdgroepen die hiërarchisch onderverdeeld worden in respectievelijk bedrijfstakgroepen, vakgroepen en ondernemingsgroepen. Op 29 september van dat jaar wordt de Bedrijfsgroep Bouwindustrie ingesteld, die ressorteert onder de Hoofdgroep Industrie. De in Nederland gevestigde bouwondernemingen worden gedwongen zich bij deze bedrijfstakgroep aan te sluiten. Ondanks het Duitse verbod tot 'Nachkriegsplanung' verzoekt algemeen gemachtigde Ringers nog vlak vóór zijn arrestatie de bedrijfstakgroep, 'waarvan de leiding overigens in (de) verouderde handen' van ir. J. van der Wal⁴ ligt, een deel van de werkzaamheden van het

Bureau Algemeen Bouwplan zoveel mogelijk voort te zetten. Het gaat om 'het verzamelen van alle gegevens, welke uitgangspunt kunnen zijn voor het van Regeeringswege te voeren beleid ten aanzien van de bouwnijverheid'⁵. Hoewel Ringers zijn verzoek tot de Bedrijfs-groep Bouwindustrie richt, meent de algemeen gemachtigde dat de uitvoering van de taak toebehoort aan een bredere groepering, namelijk een verticaal orgaan van de bedrijfs-organisaties op bouwnijverheidsgebied. Zo'n instelling, waarin de organisaties van aannemers, fabrikanten, groothandelaren en bouwambachten vertegenwoordigd zijn, is op dat moment al in oprichting. Op 19 mei 1943 wordt zij geconstitueerd als de Raad van Bedrijfs-organisaties voor de Bouwnijverheid, welke naam kort daarop wordt omgezet in Centraal College van Bedrijfsorganisaties voor het Bouwwezen erkende bedrijfsorganisatie, Cen-cobouw e.b.o. Ook de Raad staat onder het voorzitterschap van ir. J. J. van der Wal. Hij kondigt aan, dat de bouwondernemers gene-gen zijn op Ringers' verzoek in te gaan. Zij doen dit echter niet zonder eigenbelang. De voorzitter meent, dat door de gevraagde ge-gevens te verzamelen en te bewerken, de bouwbedrijvigheid na de oorlog – in tegen-stelling tot die na 1918 – geordend en even-wichtig (dus efficiënt) kan verlopen; dat 'het mogelijk wordt nauwkeurig de consequenties te overzien van alle maatregelen, die de over-

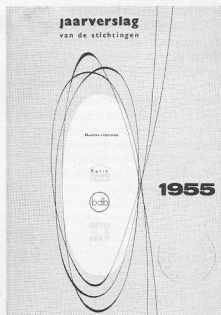
heid treft tot regeling van de bouwbedrijvig-heid'; en dat tevens bewerkstelligd wordt, dat de bouwondernemers 'min of meer automa-tisch een invloed verkrijgen op de regelingen door de overheid in (hun) bedrijf'⁶. Hierdoor kan voorkomen worden, dat 'de leiding (van de naoorlogse economie) geheel en uitsluitend in handen van ambtenaren' valt en als gevolg daarvan 'het bedrijfsleven in een eng keurslijf van bepalingen en beperkingen gesloten' zal raken, waardoor 'elk persoonlijk initiatief van den ondernemer onmogelijk' wordt gemaakt⁷.

Rationalisatie

Om er vaart achter te kunnen zetten, wordt deze taak voorlopig uitgevoerd door de Nederlandse Stichting voor Statistiek, waarvan ir. J. van Eltinger op dat moment algemeen secre-taris is. In mei 1943 wordt een aparte organi-satie in het leven geroepen, onder de naam *Bureau Documentatie Bouwwezen*, die het ver-zamelen en bewerken van bouwgegevens in Nederland overneemt. Het bureau bezit een privaatrechtelijke status en is dus juridisch on-afhankelijk van de Dienst voor den Wederop-bouw en voor de Bouwnijverheid. Hierdoor wordt belet, dat de bezetters daartegen de-zelfde maatregelen kunnen nemen als ten op-zichte van Ringers' wederopbouwdienst. Bo-vendien wordt, om zelfs hun hinderlijke be-langstelling te voorkomen, met het verlijden

Grand café-restaurant Den Hout, Bezuidenhoutseweg 11-13, 's-Gravenhage; huisvesting van het Bureau Documentatie Bouwwezen in de perioden 1 januari 1944 – half maart 1945 en mei 1945. (Historisch archief Bouwcentrum Rotterdam.)

Het eerste gemeenschappelijke jaarsverslag van de vier stichtingen Bouwcentrum, Ratiobouw, Bureau Documentatie Bouwwezen en BOUW als uiting van intensieve samenwerking.

van de stichtingsakte van het bureau tot na mei 1945 gewacht. Op 16 december van dat jaar tekenden vertegenwoordigers van het ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw en van het Cencobouw de akte. De leiding komt in handen van ir. J. van Ettinger.

Een tweede resultaat van de inspanningen van de Adviescommissie Bouwnijverheid is de oprichting van *Ratiobouw*. Een werkommissie uit het midden van de adviescommissie stelt Ringers voor een stichting in het leven te roepen, die zich gaat bezighouden met normalisatie van woningplattegronden, bouwonderdelen, bouwconstructies en arbeidsmethoden. Het gaat de commissie en de algemeen gemachtigde om een verhoging van de efficiëntie van het productieproces in de bouwnijverheid.

Ir. J. J. van der Wal, die van het voorstel hoort, raakt erin geïnteresseerd. Hij heeft al vóór de oorlog onderzoek verricht naar de rationalisatie in het bouwbedrijf en geconstateerd, dat deze zich in Nederland nog maar in geringe mate heeft voltrokken. Als voorzitter van het Centraal College van Bedrijfsorganisaties voor het Bouwwezen acht hij het plan van de werkommissie slechts goed realiseerbaar door middel van een samenwerking van de overheid met het gezamenlijke bedrijfsleven. Ringers beaamt dit en in 1943 wordt de Stichting tot rationalisatie van het bouwen, *Ratiobouw*, opgericht, die op 1 januari 1944 te Den Haag haar werkzaamheden aanvangt. Op 2 mei 1944 wordt de notariële akte van de stichting gepasseerd, die door vertegenwoordigers van de Staat der Nederlanden en het Cencobouw wordt ondertekend. De leiding wordt opgedragen aan dr. ir. J. P. Mazure, tot dan toe werkzaam bij het Bureau Zuiderzeewerken in Den Haag, alsmede ir. B. H. H. Zweers, ambtenaar bij Publieke Werken in Amsterdam. In het najaar en de hongerwinter van 1944 groeit binnen de Commissie van Toezicht van het Bureau Documentatie Bouwwezen de ge-

dachte over een bouw tijdschrift. Dit vloeit voort uit een opdracht van de Dienst van den Algemeen Gemachtigde een veelzijdig plan te ontwerpen voor de propaganda en voorlichting ten behoeve van de bouwnijverheid en wederopbouw na de oorlog. De commissie wil zo spoedig mogelijk na de oorlog een tijdschrift publiceren, dat uitdrukking is van overleg en samenwerking tussen alle partijen die in de bouwnijverheid werkzaam zijn. Aangezien geen enkele van de tot dan toe op bouwkundig gebied uitgegeven periodieken deze functie vervult, meent de commissie haar plannen in praktijk te moeten brengen.

BOUW en Bouwcentrum

De daartoe geïnstalleerde Commissie van Voorbereiding en Overleg komt tussen april en september 1945, wanneer de bewegingsvrijheid in Nederland toeneemt, zevenmaal bijeen. Haar activiteiten culminerden in de voorlaatste vergadering op 29 augustus 1945 onder aanwezigheid van een notaris en als partijen het ministerie van Openbare Werken en het Cencobouw in de officiële oprichting van de Stichting BOUW. De band met het Bureau Documentatie Bouwwezen wordt geformaliseerd door de aanstelling van ir. J. van Ettinger als directeur.

In het daarop volgende jaar vindt de oprichting van het *Bouwcentrum* plaats. Al vóór de oorlog worden in Nederland enige, zij het vergeefse pogingen ondernomen om tot de vorming van een centrum te komen, dat bouwmaterialen exposeert. Deze eerste initiatieven zijn gedeeltelijk geïnspireerd op enkele voorbeelden in het buitenland, waaronder het Building Centre te Londen, een instituut met een permanente, niet-commerciële tentoonstelling van bouwmaterialen. Verder bestaan er in Nederland dan al toonzalen met een beperkt assortiment van dergelijke hulpstoffen voor de bouw. Aan het begin van de bezetting, in 1940, vormt het idee een bouwcentrum op te richten een onderwerp van bespreking in het bestuur van de maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst Bond van Nederlandsche Architecten, BNA. Aanvankelijk gaan de gedachten van het bestuur uit naar een centrum vanuit een particulier initiatief op commerciële basis. Het bestuur laat dit idee echter allengs varen. Een bespreking in mei 1944 met de heer Lasonder, oprichter van het Instituut Albouw te Laren, dat een permanente tentoonstelling van bouwmaterialen op zakelijke basis beheert, loopt dan ook op niets uit.

In de eerste maanden van 1945, wanneer een definitieve beëindiging van het oorlogsgeweld in zicht komt, wordt overleg gepleegd met de orde van Nederlandsche Raadgevende Ingenieurs, ONRI, en de Dienst van den Algemeen Gemachtigde. Hoewel het in de bedoeling ligt om tevens het Cencobouw, verschillende onderzoeksinstituten en andere organisaties in de bouwnijverheid uit te nodigen, maakt de ontwikkeling van de oorlog dat voornamelijk

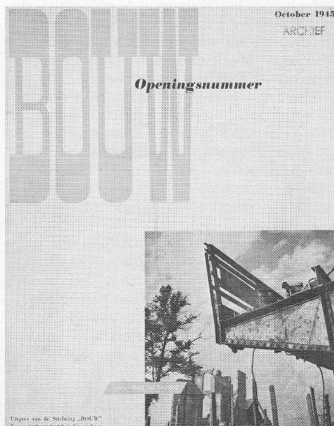
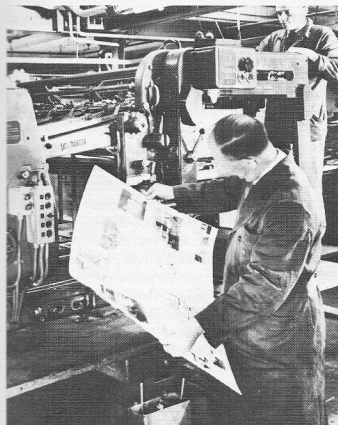
10 april 1947, 'optimisten' poseren voor de bouwkeet wanneer de eerste paal van het eerste Bouwcentrum-gebouw wordt geslagen. V.l.n.r. ir. J. J. van der Wal (aannemer van het gebouw, bestuurslid Bouwcentrum), O. C. Huisman (bestuurs- en bouwcommissielid), ir. F. W. C. Blom (bestuurslid), jhr. P. R. Feilth (lid van de Rotterdamsche Groep, d.w.z. de stichting Administratiefonds Rotterdam en Rotterdam 1939), B. P. Willebeek Le Mair (idem), prof. ir. J. H. van den Broek (bestuurs- en bouwcommissielid), prof. ir. H. T. Zwiers (bestuursvoorzitter), ir. J. van Ettinger (voorzitjg directeur en bouwcommissielid), ir. J. W. C. Boks (architect van het gebouw). (Historisch archief Bouwcentrum Rotterdam.)

onmogelijk. Na mei 1945 betreft het BNA-be-stuur zoveel mogelijk instanties in het bouwwezen bij de verdere pogingen tot oprichting van een bouwcentrum te komen. Dit samenwerkingsideaal, dat in het toekomstige centrum zal voortbestaan, vindt ook zijn uitdrukking in de samenstelling van de voorbereidingscommissie en haar conclusie 'dat de bouwnijverheid ten eerste gediend is met een objectieve voorlichting omtrent bouwmaterialen, bouw-materieel, bouwwijzen enzovoort' en 'dat zulks nauwe samenwerking verlangt tusschen alle op het gebied van het bouwwezen wer-kame personen, instanties en groeperingen, zoals de overheid, de architecten, de ingenieurs, de aannemers, de bouwvakarbeiders, de bouwmaterialenindustrie, de verwerkende industrie en den handel op het gebied van het bouwwezen, de keurings- en researchinstelutten op het gebied van het bouwwezen enzoo-voort'⁸. Via deze weg denkt de commissie een verhoging van de kwaliteit en kwantiteit van gegevens en daarmee een verhoging van de efficiëntie van het management en bouwpro-ces te kunnen bereiken. Daartoe besluiten de bouwondernemers verenigd in (inmiddels) de Stichting Cencobouw en de architecten ver-enigd in de Maatschappij tot Bevordering van de Bouwkunst Bond van Nederlandsche Archi-cten over te gaan tot de oprichting van de Stichting Bouwcentrum. Op 11 september 1946 tekenden hun vertegenwoordigers de notariële akte. Tot voorlopig directeur wordt ir. J. van Ettinger benoemd, waarmee de basis voor een toekomstige samenwerking met de stichtingen Bureau Documentatie Bouwwezen en BOUW al in een vroeg stadium is gelegd. Niettegenstaande de toenemende vrijheidsbe-perking tijdens de bezetting en de oorlogse chaos, zijn drie groeperingen in Nederland te zamen in staat een bouwkwartel van betekenis te vormen. Met de oprichting van de vier stich-tingen is de grondslag gelegd voor het besef

'dat het (...) niet alleen voldoende is dat de mens zijn intuïtie gebruikt en zijn persoonlijke ervaring, maar noodzakelijk (is) dat meer syste-matisch alle beschikbare ervaring wordt bestudeerd en gebruikt en het bouwen zoveel mogelijk in al zijn fasen door een systemati-sche wetenschappelijke voorbereiding wordt voorafgegaan'. 'Nederland is mede daardoor op het gebied van het bouwen tot de leidinggevende landen van de wereld gaan behoren', constateert Van Ettinger in 1954 enthousiast, wanneer de vier stichtingen inmiddels een samenwerkingsver-band zijn aangegaan. Ondanks hun belangrij-ke inspanningen is dit echter een toekomst-ideaal in plaats van een nuchtere realiteit.

1. Binnenkort verschijnt over onder meer het onderwerp van deze publicatie een doctoraalscriptie van mijn hand.

2. Deze commissie wordt in 1943 opgeheven. J.A. Ringers, Rede gehouden bij de installatie van de Adviescommissie Bouwnijverheid op 21.02.1941, pag. 3.

3. Horizontale ordening wil hier zeggen dat bedrijven gegroepeerd worden naar hun functie die ze in het totale productieproces van grondstof tot eindproduct verrichten. Verticale ordening wil hier zeg-gen dat bedrijven gegroepeerd worden naar het eindproduct waar-aan ze in het totale productieproces een bijdrage leveren.

4. BOUW 8 en 23, 1953 pag. 419.

5. Anderhalf jaar BDB, verslag over de werkzaamheden in 1943 en 1944, Bureau Documentatie Bouwwezen, 31 december 1944, pag. 5.

6. Notulen van de vergadering ge-houden op 13 mei 1943.

7. Zie noot 6.

8. Stichtingsakte Bouwcentrum, pag. 1, historisch archief Architectenge-menschap Van den Broek en Bake-ma Rotterdam, map Bouwcentrum Bouwcommissie (uitbreiding Bouw-centrum), B, Organisatie Bouwcentrum.

9. Inleiding ir. J. van Ettinger, Rotter-dam 18 mei 1954 (bij het slaan van de eerste paal van het tweede ge-bouw van het Bouwcentrum).

Uiterlijk van een nummer van het periodiek The Way Ahead, een uit-gave van de Stichting BOUW die vanaf herfst 1947 in het buitenland werd verspreid. Vormgeving: Piet Zwart.

Een moment uit het drukproces van het weekblad BOUW. (Historisch archief van het Bouwcentrum.)

Uiterlijk van het tijdschrift BOUW, vanaf 1945 als Nederlands week-blad uitgegeven door de gelijkna-mige stichting. Naam- en vormge-ving: Piet Zwart.